

De Binnendieze

de 'Onderwereld' van 's-Hertogenbosch

Wie 's-Hertogenbosch bezoekt kan en mag niet om de Binnendieze heen. Een vaartocht over deze ondergrondse 'stadsrivier' is een bijzondere cultuurhistorische ervaring.

Foto's: Hans van den Ende, Beeld: Mark Brobbant, Koning Vrienden van 's-Hertogenbosch, Noord-Brabant Museum en Hans van den Ende.

Een tocht over de Binnendieze met schipper Paul Drion (1947) aan het roer spreekt tot de verbeelding. Vanaf de opstapplaats aan de Molenstraat verkennen we ondergronds deze stadsrivier met een lengte van ongeveer 4,5 kilometer. Het wordt een beleving onder huizen en straten door. Gedreven vertelt Drion over het verleden en het heden van de Binnendieze. Hij ondersteunt dit met spraakmakende anekdotes. De Binnendieze is op sommige locaties smal. Paul Drion vertelt dat hij al ruim vijftien jaar als schipper actief is bij de Kring Vrienden van 's-Hertogenbosch. Samen met 130 schippers bestuurt hij zeventien boten. Dat de belangstelling voor een tocht over de Binnendieze groot is, bewijst het aantal van jaarlijks ongeveer 140 duizend bezoekers. Deze komen zowel uit het binnen- als uit het buitenland. Als de boot gaat varen, is het door de beleving meteen raak. De vaartocht brengt je terug naar het verleden.

Vaartocht

Tijdens het varen vertelt Drion met humor aanstekelijke verhalen. Dit gaat onder andere over de middeleeuwse handel, het Beleg van 's-Hertogenbosch in 1629 en de rol van Frederik Hendrik. Het bevaarbaar maken van de Binnendieze beleefde veertig jaar

geleden zijn hoogtepunt. Aanvankelijk waren er plannen om de 'stinkrivier' te dempen. Door ernstige vervuiling was deze rivier, die dwars onder de binnenstad loopt, een open riool. De Binnendieze is een unieke, voor een deel overkapte stadsrivier. Tijdens de varende ontdekkingstocht wordt duidelijk dat 's-Hertogenbosch en het water altijd al met elkaar verbonden waren. Het monument de Drakenfontein bij het treinstation verwijst hier nog symbolisch naar. Het moeras is verdwenen, maar water in en rond de stad is nog volop aanwezig. Buiten 's-Hertogenbosch liggen de Dommel en de Maas. Dwars door de stad lopen de Binnendieze, de Aa en de Zuid-Willemsvaart. Tijdens de tocht blijkt dat de Binnendieze onder het oude centrum kronkelt. Oude muren, geheimzinnige en vaak donkere gangen versterken dit beeld. Invallen van licht en donker wisselen elkaar af. Het groen op en langs de kademuren spreekt tot de verbeelding. Vogels ondersteunen dit. Bijzonder is dat de Binnendieze onder monumentale panden door loopt. Een voorbeeld is dat onder het Noord-Brabants Museum het Hellegat loopt. De tocht voert onder het stadhuis door en langs de gotische Sint-Janskathedraal. Tijdens de tocht zijn deze, in combinatie met een weerspiegeling in het water, nog goed te zien.

Schipper Paul Drion.

‘De vaartocht
brengt je terug
naar het verleden’

Bierbrouwers

Vroeger konden de schepen 's-Hertogenbosch goed bereiken. Zo werden in de Brede Haven de goederen van de schepen gelost. Dit om met kleine bootjes naar de stad te worden vervoerd. Voor de inwoners was het makkelijk om vanuit hun huizen via de Binnendieze goederen en spullen 'naar boven' te takelen. Het was ook belangrijk voor ambachtslieden, die 'spontaan' hun eigen zijtak groeven. Het drinkwater kwam ook uit de Binnendieze. Waar het water de stad binnenkwam, was het redelijk schoon en zuiver. Daarom kon het worden gebruikt door de bierbrouwers. Verder werd het gebruikt door ambachtslieden, zoals speldenmakers, linnenwevers en leerlooiers. Als de stoffenmakers hun stoffen hadden geveerd, spoelden zij deze uit in de Binnendieze. Zo kon het gebeuren dat het water de ene dag geel en de andere dag rood kleurde. Het water werd ook gebruikt om te koken. Zo kon het dus ook gebeuren dat de inwoners iedere dag een andere kleur soep aten. Gezien de slechte kwaliteit van het drinkwater was het drinken van bier een goed alternatief. Dat gold ook voor baby's, die bier met een laag alcoholpercentage te drinken kregen. De rivier de Dom-

mel stroomde in de middeleeuwen al tot 's-Hertogenbosch. Het water dat door de binnenstad liep, kreeg de naam Binnendieze.

Goochelaar

De deelnemers aan de tocht werden bij de hand genomen naar vervlogen tijden. Drion verwijst ook naar de stevige muurankers die nodig waren om verzakking van de muren te voorkomen. Bijzonder is een verwijzing naar een schilderij van Jeroen Bosch. Een beeldje van 'Balletje Balletje' siert symbolisch een van de vaargangen. Het verwijst naar het schilderij *De Goochelaar*, dat Bosch tussen 1475 en 1480 schilderde. Op dit schilderij, een van Bosch' vroegste werken, verbeeldt hij de goochelaar als een menselijke stompzinnigheid. Dit in de vorm van een man met een kikker in zijn mond. En dit herinnert aan het spreekwoord 'een kikker inslikken'. Het is een verwijzing naar lichtgelovigheid. Verder zijn er tijdens de tocht veel symbolen, jaartallen en muurtekens te zien. Soms steekt Paul een schijnwerper aan die van pas komt om een muur bij te lichten. Schilderijen uit 1853 van de hand van A.J. van Opstal bevestigen de geschiedenis.

Varend over de Binnendieze ontdek je de geschiedenis van 's-Hertogenbosch.

Overkluizingen

Terug naar de historie. Toen in de negentiende eeuw de ambachtslieden waren vertrokken, ontstond er een nieuwe situatie. Langs het water legden de Bosschenaren kademuren aan en bouwden zij er bruggen en zogeheten 'overkluizingen'. Daarop werden huizen gebouwd. Daardoor bestond er een groot instortingsgevaar. Dit leverde niet altijd solide en fraaie gebouwen op. Veel kademuren en overkluizingen waren ernstig vervallen. Voor handelaren was de rivier handig om hun goederen aan en af te voeren. Het water diende daarnaast als bluswater en huisvrouwen hadden het nodig om er de was in te doen. De Binnendieze verloor haar functie na de komst van de spoorwegen in de negentiende eeuw. Verder ontstond door de Zuid-Willemsvaart en de aanleg van doorgaande wegen een nieuwe situatie. Zo verloor de stadsrivier langzaam haar functie en raakte zij in verval. Mede door een gebrek aan doorstroming van andere watertakken werd zij langzaam een 'stinkrivier'. Verder teisterden dodelijke ziektes, zoals cholera, de stad van Jeroen Bosch.

Stank

Kortom: de stank van de Binnendieze rook je overal in de stad. Ook verdween het afval en vuil van de stadsbewoners in de Binnendieze. Geleidelijk raakte de rivier in verval, zeker na de grote bevolkingsgroei in de negentiende eeuw. Bosschenaren kliepten alles wat ze kwijt wilden in 'd'n Diest'. Het werd in wezen een openbaar toilet. Zo werd het een stinkend open riool. Sommige zijtakken werden gedempt. De algemene opinie was dat de hele Binnendieze gedempt moest worden. Daar was ook alle aanleiding voor. In 1964 wilde de gemeenteraad de gehele Bossche binnenstad aanpakken. Er moest een moderne stad ontstaan met genoeg ruimte voor het groeiende autoverkeer. De gemeente kwam met een plan. Een groot aantal oude huizen en monumentale panden moest gesloopt worden. Zelfs het oudste bakstenen huis van de stad, De Moriaan, moest wijken voor de vernieuwing. Ook de Binnendieze zou plaats moeten maken voor autowegen. Op de bodem moesten rioolbuizen gelegd worden en daarna zou de rivier gedempt worden. Als eerste moest de Oude Pijp eraan geloven. Deze wijk in het centrum van de stad, met eeuwenoude huisjes, verdween onder de slopershamer. De bewoners verhuisden naar goedkope woningen en flats in nieuwe woonwijken, zoals De Schutskamp, De Kruiskamp en De Pettelaar. De gemeente zou haar plan slechts gedeeltelijk kunnen uitvoeren, want er kwam heftig protest. Een groep bevolgen Bosschenaren wilde nadrukkelijk de karakteristieke binnenstad behouden.

Dempen

Voor het zover was, maakte de gemeente nog plannen om de Binnendieze te dempen. Maar dit plan kreeg veel weerstand van de bevolking en de politiek. Nadat de druk was toegenomen, kreeg de binnenstad, dankzij minister Marga Klompé van CRM, de status van Beschermd Stadsgezicht. Ook kregen veel panden de sta-

tus van Beschermd Monument. Dat gold ook voor de Binnendieze, mede dankzij advocaat Hein Bergé en architect Jan van der Eerden.

Het is de grote verdienste van de Kring Vrienden van 's-Hertogenbosch dat zij met kennis en bevoegdheid een van de drijvende krachten achter het herstel van de Binnendieze werden. Onder leiding van de gemeente en Monumentenzorg moest veel werk worden verzet. Dit werd door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg gestimuleerd en ondersteund.

Dat betekende dat de stadsrivier volledig werd gerestaureerd. Langzaam werden de inwoners van 's-Hertogenbosch trots op het resultaat van deze historische waterloop. Met elan werden in mei 1986 de eerste vaartochten door de Kring Vrienden van 's-Hertogenbosch gehouden. Door de grote belangstelling kwamen er steeds meer terrassen in de zestiende-eeuwse wijk De Uilenburg. Deze wijk herinnert aan de Bossche School. Deze stijl past uitstekend bij de sfeer van de Binnendieze. Vanuit het Uilenburgstraatje hebben enkele bewoners een eigen toegang tot de stadsrivier.

Fluisterboot

Aanvankelijk werd er 'geboomd' gevaren. Nu wordt er met een milieuvriendelijke fluisterboot een tocht gemaakt. Schipper Paul Drion vertelt hoe de vaartochten zich de afgelopen jaren al werkende hebben ontwikkeld. Zo zijn er mensen actief als schipper en anderen houden zich bezig met het onderhoud. Baliemedewerkers zetten zich in om een en ander in goede banen te leiden. Verder worden er speciale tochten georganiseerd. Een voorbeeld is het varen met gehandicapten. Zij worden met een stoeltjeslift en met medewerking van studenten van het Koning Willem I College naar de boot gebracht. Vermeldenswaard is dat ernstig zieke kinderen, die met hun familie in Villa Pardoes verblijven, worden uitgenodigd een vaartocht mee te maken. Villa Pardoes, gevestigd naast De Efteling, is iedere maandag te gast. Enkele kinderen worden gevraagd samen met de schipper het roer vast te houden. Het is voor die kinderen een hele sensatie en het versterkt hun gevoel van eigenwaarde.

Verder zijn er speciale tochten tijdens het Oeteldonks Carnaval. Populair is de intocht van Sinterklaas. Spraakmakend zijn de concerten 'Muziek op de Binnendieze'. Ook kunnen aanstaande bruidsparen letterlijk de huwelijksboot in. Zij worden dan, samen met familie en vrienden, met de boot naar het stadhuis gevaren. Mede door de restauratie van de Binnendieze kreeg 's-Hertogenbosch in 2017 de Europa Nostra-prijs. Gezien het grote succes zijn de vaartochten ook uitgebreid met andere routes, zoals de Vestingroute en de Jeroen Boschroute. Kortom: een bijzondere ervaring in de onderwereld van de hoofdstad van Noord-Brabant. *BH*

www.kringvrienden.nl

Langzaam werden de inwoners van 's-Hertogenbosch trots op het resultaat van deze historische waterloop